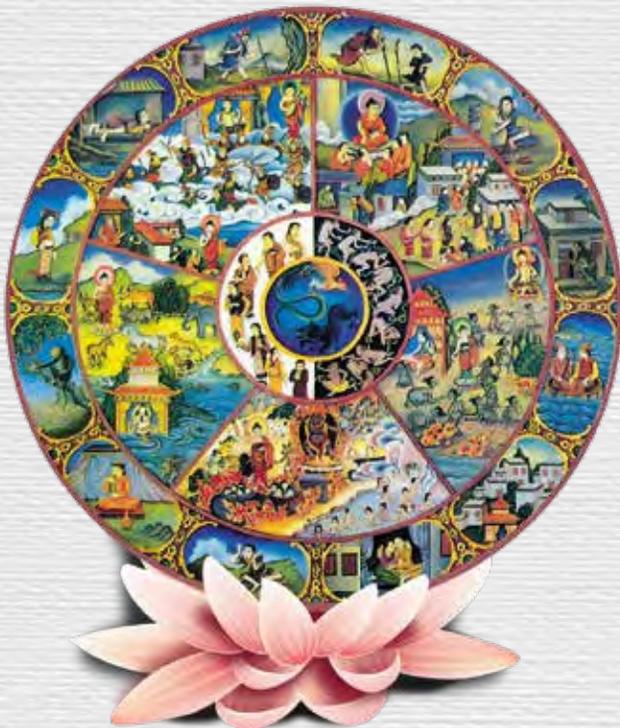

หลักปฏิบัติ เกี่ยวกับ ปฏิจสงมฺพบาท

พระพรหมบัณฑิต
พระพรหมบัณฑิต

หลักปฏิบัติเกี่ยวกับปฏิเสธสบุบาท

พุทธศาสนิกชน

- จัดพิมพ์ : สำนักพิมพ์สุขภาพใจ
บริษัท ตถาตา พับลิเคชั่น จำกัด
คณะที่ปรึกษา : เกียรติ ปรัชญาศิลปินวุฒิ, กิตติ ปิยพสุนทร
ประธานกรรมการบริหาร : บัญชา เฉลิมชัยกิจ
กรรมการผู้จัดการ : โชนรังสี เฉลิมชัยกิจ
บรรณาธิการบริหาร : วรุฒม์ ทองเชื้อ
บรรณาธิการ : สนม นิลวรรณ
ศิลปกรรม : วิโรจน์ จีรวิทยาภรณ์
ถ่ายภาพ : สมคิด ชัยจิตวนิช
ฝ่ายขาย : มนูญชยา ศิริวงษ์, อุดร ปัญญาชัย
ฝ่ายการตลาด : อัศคนันท์ ชุมนุ่ม, เกวลี ดวงเด่นงาม

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของสำนักหอสมุดแห่งชาติ

พุทธศาสนิกชน.

หลักปฏิบัติเกี่ยวกับปฏิเสธสบุบาท. --กรุงเทพฯ : สุขภาพใจ, 2554.
150 หน้า.

1.ธรรมเทศนา. I.ชื่อเรื่อง.

294.304

ISBN 9786167246772

คำนำ

สำนักพิมพ์

หลักปฏิบัติเกี่ยวกับปฏิจจสมุปปาทเป็นหนังสือที่ทางสำนักพิมพ์ สุขภาพใจ จัดทำขึ้นในวาระครบรอบ ๑๐๕ ปีชาตกาลของท่านพุทธทาสภิกขุ (๒๔๔๙-๒๕๕๔) มีวัตถุประสงค์เพื่อเผยแผ่หลักคำสอนของท่านให้แก่ขยายกว้างไกลมากยิ่งขึ้น และเพื่อแสดงความกตัญญูตเวทิตา ถวายเป็นอาจริยบูชาในวาระดังกล่าว โดยสำนักพิมพ์ฯ ได้คัดเลือกธรรมะที่สำคัญทาง พุทธศาสนาซึ่งมีเนื้อหาโดดเด่นน่าสนใจ เหมาะที่จะนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันหลากหลายแง่มุม แล้วให้ชื่อชุดว่า “ลัดสั้นถึงธรรม” ๕ เล่มแรก คือ ๑. หลักปฏิบัติเกี่ยวกับปฏิจจสมุปปาท ๒. อริยสัจสำหรับคนสมัยใหม่ ๓. สุนทรียธรรมสำหรับฆราวาส ๔. อิทัปปัจจยตาที่ฆราวาสต้องเรียนรู้และปฏิบัติ ๕. บรมธรรมฉบับย่อ

หลักปฏิบัติเกี่ยวกับปฏิจจสมุปปาทเป็นธรรมบรรยายของท่าน พุทธทาสภิกขุ เมื่อวันที่ ๑๒ มิถุนายน ๒๕๑๔ เนื้อหาโดยรวม เป็นการอธิบาย หลักการเบื้องต้นของการศึกษาและปฏิบัติเกี่ยวกับปฏิจจสมุปปาทที่ต้อง ตามหลักพุทธศาสนา โดยท่านพุทธทาสได้ชี้ให้เห็นว่า ปฏิจจสมุปปาท เป็น เรื่องปัจจุบันที่เราควบคุมได้ ปฏิบัติได้ เมื่อมีสติถูกต้อง ก็จะป้องกันอาภรณ์ ที่มากระทบได้ทันที ซึ่งเป็นภาพสะท้อนให้เห็นว่า ผู้ศึกษาและปฏิบัติตามจะ ได้รับประโยชน์สุขในชาตินี้ ไม่ต้องรอถึงชาติหน้า หรือไม่ใช่ลักษณะคร่อมภพ คร่อมชาติอย่างที่เข้าใจกัน

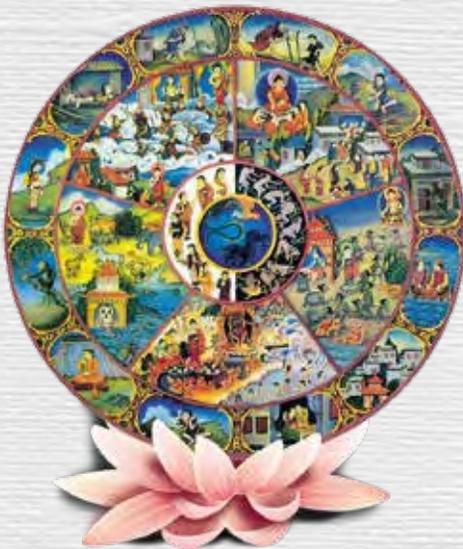
หนังสือเล่มนี้จะทำให้เข้าใจปฏิจจสมุปปาทอย่างถูกต้องอันจะเป็น ฐานให้เราศึกษา “ปฏิจจสมุปปาทจากพระโอษฐ์” เล่มใหญ่ได้ง่ายขึ้น

สำนักพิมพ์สุขภาพใจ

สารบัญ

หลักปฏิบัติเกี่ยวกับปฏิจจสมุปบาท	๗
กำเนิดของเรื่องปฏิจจสมุปบาท	๓๗
การอธิบายปฏิจจสมุปบาทที่ผิดหลัก	๖๑
หลักปฏิบัติหรือจะเรียกว่าจักรราศีของปฏิจจสมุปบาท	๑๑๓
บันทึกคำชี้แจงเกี่ยวกับการศึกษาเรื่องปฏิจจสมุปบาท	๑๒๕

หลักปฏิบัติ
เกี่ยวกับ
ปฏิจจสมุปบาท

๖ หลักปฏิบัติ
เกี่ยวกับ ปฏิจจสมุปบาท

นี่ถ้าถามว่า

ปฏิจจสมุปบาทคืออะไร

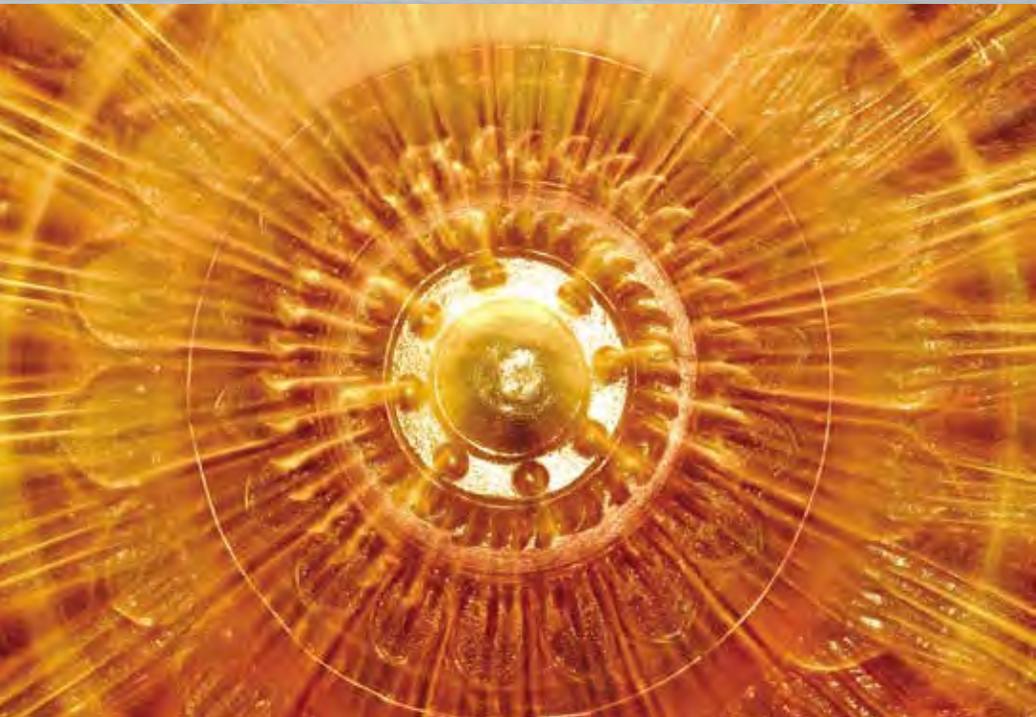
อย่างเป็นทางการธรรมดาสามัญที่สุด

ก็ตอบว่า

คือเรื่อง พุทธิของจิตที่เกิดขึ้นเป็นไปเพื่อทุกข์

แล้วก็รวดเร็วรุนแรงเหมือนสายฟ้าแลบ

แล้วก็มืออยู่ในชีวิตประจำวันของคนเรา.

หลักปฏิบัติ เกี่ยวกับปฏิจจสมุပ္บาท

ท่านสาธุชน ผู้สนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์ในวันนี้จักฟังมีโดยหัวข้อว่า **หลักปฏิบัติเกี่ยวกับปฏิจจสมุပ္บาท** ดังที่ท่านทั้งหลายก็ทราบกันดีอยู่แล้ว.

คำว่า **ปฏิจจสมุပ္บาท** ยังคงเป็นคำที่แปลกประหลาดหรือแปลกหูสำหรับคนส่วนมาก; แต่แล้วเราก็ไม่อาจจะเปลี่ยนไปใช้คำอื่นได้ จะต้องใช้คำนี้อยู่ต่อไป; ฉะนั้น เป็นหน้าที่ของท่านทั้งหลาย ที่จะต้องพยายามเข้าใจคำว่าปฏิจจสมุပ္บาทนี้ ให้อึ้งๆ ขึ้นไป จนกว่าจะเคยชินเป็นคำธรรมดา. ผู้ที่เคยบวชเรียน ก็พอจะได้ยินได้ฟังคำนี้อยู่บ้าง; แต่ผู้ที่เป็นชาวบ้านเต็มที่แล้วก็จะฉงนและเป็นเหตุให้ไม่สนใจ; ที่นี้ก็เลยไม่เข้าใจ เรื่องที่สำคัญที่สุดในพระพุทธศาสนา; ดังนั้นจึงเห็นว่าควรจะต้องเอามาพูด ให้เป็นเรื่องที่เข้าใจกันเป็นธรรมดาไปในที่สุด.

การที่ต้องเอาเรื่องนี้มาพูดก็เพราะว่ามันเป็นหัวใจของพุทธ-
ศาสนา.

เมื่อพูดถึงหัวใจของพุทธศาสนาคนโดยมากก็นึกถึงเรื่องอริยสัจ.
นี่ขอให้เข้าใจว่าปฏิจจสมุปบาทนี้ ก็คือ **อริยสัจที่สมบูรณแบบ** คือว่า
เต็มขนาด : จึงขอเรียกว่า **“อริยสัจใหญ่”** ซึ่งจะได้อธิบายกันต่อไป.
ในที่นี้ขอให้สรุปความสั้นๆ ไว้ที่หนึ่งก่อนว่า เรื่องปฏิจจสมุปบาทเป็น
เรื่องอริยสัจใหญ่, เป็นหัวใจของพุทธศาสนา : ฉะนั้นต้องเอามาพูดกัน
จนเป็นที่เข้าใจอย่างยิ่ง.

สิ่งที่ควรจะทราบไว้ต่อไป:**สิ่งที่เรียกว่าปฏิจจสมุปบาทนั้น**
มันมีอยู่ในคนเราแทบจะตลอดเวลา. สิ่งที่เรียกว่าปฏิจจสมุปบาท ที่ยัง
ฟังไม่รู้ว่าจะไร่นั้นแหละ มันมีอยู่ในคนเรา ในตัวเราเกือบตลอดเวลา
แล้วเราก็ไม่รู้จัก; อย่างนี้ก็เรียกว่ามันเป็นความผิดของเรา, ไม่ใช่ความ
ผิดของธรรมชาติ. เราไม่สนใจ เราจึงไม่รู้จักสิ่งที่มีอยู่ในตัวเรา แทบว่า
ตลอดเวลา; เดียวกันจะได้พูดให้ฟัง ว่ามันมีอยู่ในคนเราแทบตลอดเวลา
อย่างไร.

เรื่องปฏิจจสมุปบาทนี้เป็นเรื่องที่ว่าถ้าผู้ใดเข้าใจแล้วก็อาจจะ
ปฏิบัติเพื่อดับความทุกข์ของตนได้. และเมื่อมองกันอีกทางหนึ่ง เรา
ต้องถือว่าเป็นหน้าที่ ที่เราจะต้องทำกันทุกคน; และช่วยทำกันและกัน
ให้เข้าใจเรื่องปฏิจจสมุปบาทนี้ให้ได้ มันเป็นหน้าที่ของเราที่จะต้อง

เข้าใจเรื่องนี้ แต่ละคนๆ แล้วมันยังเป็นหน้าที่ที่จะต้องช่วยให้ผู้อื่นเข้าใจด้วย. **ข้อนี้**เป็นพระพุทฺธประสงค์; และเมื่อเราทำได้ดังนี้แล้ว **ความตรัสรู้**ของพระพุทฺธองค์ก็จะไม่เป็นหมัน.

ข้อนี้เป็นเช่นเดียวกับเรื่องอริยสัจ: ถ้าไม่มีผู้ใดรู้เรื่องอริยสัจ ความตรัสรู้ของพระพุทฺธเจ้า ก็จะเป็นหมัน คือไม่มีประโยชน์อะไร. เรื่องปฏิจจนสมุปบาทมันยิ่งไปกว่านั้น หมายความว่า เป็นเรื่องอริยสัจที่สมบูรณ์เต็มที่. รวมความแล้วก็ว่าเราจะต้องช่วยกันและกัน ให้รู้เรื่องปฏิจจนสมุปบาท กว้างขวางออกไปทั่วทุกคนในหมู่พุทฺธบริษัท. นี่เป็นเหตุผลในขั้นต้น อย่างย่อๆ ว่า ทำไมเราจึงต้องพูดเรื่องปฏิจจนสมุปบาท ซึ่งเป็นเรื่องอริยสัจใหญ่.

ทีนี้ก็จะขยายความเรื่องนี้ให้ชัดเจนยิ่งขึ้นไปโดยจะตั้งหัวข้อว่า **เรื่องปฏิจจนสมุปบาทนี่คือเรื่องอะไร? แล้ว เพราะเหตุใดจึงต้องมีเรื่องนี้? ปฏิจจนสมุปบาทเพื่ออะไร? และจะมีได้โดยวิธีใด?**

(๑) ถ้าถามว่าปฏิจจนสมุปบาทคืออะไร? ก็ตอบว่าปฏิจจนสมุปบาท คือ การแสดงให้ทราบว่ **ทุกข์จะเกิดขึ้นมาอย่างไร และจะดับลงได้อย่างไรโดยละเอียด; และแสดงให้ทราบว่ การที่ทุกข์เกิดขึ้นและดับไปนั้น มีลักษณะเป็นธรรมชาติที่อาศัยกันและกัน; ไม่ใช่ต้องมีเทวดา หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรืออะไรที่ไหน มาช่วยทำให้ความทุกข์เกิดหรือทำให้ความทุกข์ดับ. มันเป็นเรื่องของธรรมชาติที่เกี่ยวข้องกัน**

อยู่หลายๆ ชั้น และอาศัยกัน แล้วทำให้ความทุกข์เกิดขึ้น หรือจะ
ทำให้ความทุกข์ดับไป ก็ตาม. คำว่า “**ปฏิจจนุ**” แปลว่า **อาศัย**; คำว่า
“**สบบาท**” แปลว่า **เกิดขึ้นพร้อม**; เรื่องของสิ่งที่อาศัยซึ่งกันและกัน
แล้วเกิดขึ้นพร้อม นี่คือเรื่องปฏิจจนุสบบาท.

อีกส่วนหนึ่งก็เป็นการแสดงให้เห็นว่า**ไม่มีสัตว์บุคคลตัวตนเรา**
เขา อยู่ที่นี่หรือว่าจะเวียนว้ายต่อไป. มันเป็นเพียงธรรมชาติล้วนๆ ที่
เกิดขึ้น - ตั้งอยู่ - ดับไป. ถ้าเข้าใจเรื่องปฏิจจนุสบบาท ก็จะเข้าใจได้ว่า
ไม่มีสัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา ที่เราเรียกว่า “**ตัวกู**” นี้ไม่มี เมื่อคน
ไม่รู้เรื่องนี้, ก็ปล่อยไปตามความรู้สึกนึกคิดตามธรรมดาซึ่งมีอวิชชา
ครอบงำแล้ว มันก็รู้สึกว่ามีสัตว์ บุคคล ตัวตน เราเขา นี้ความมุ่งหมาย
ของเรื่องปฏิจจนุสบบาทเป็นอย่างนี้. ในความสำคัญก็คือว่า แสดงให้รู้
ว่าทุกข์เกิดและดับอย่างไร และการเกิดและดับนั้น เป็นการอาศัยซึ่ง
กันและกันเกิดและดับ; และว่าอาการอย่างนั้นทั้งหมดนั้น ก็มีใช้สัตว์
มิใช่บุคคล มิใช่ตัวตน เรา เขา.

ที่ยิ่งไปกว่านั้นอีกก็คือว่าการที่มันอาศัยกันเกิดขึ้นและดับลง
นี้ **มันรุนแรงแบบสายฟ้าแลบ; คือรวดเร็ว** รุนแรงแบบสายฟ้าแลบ.
ขอให้ทุกคนสังเกตดูให้ดีว่า ความคิดนึกของคนเรา ที่เกิดขึ้นมานี้ มัน
รวดเร็วรุนแรง. ตัวอย่างเช่น ความโกรธอย่างนี้ เกิดขึ้นมารวดเร็ว
เหมือนกับสายฟ้าแลบ. นี้เรียกว่า พุทธิของจิตที่เกิดขึ้นรวดเร็วรุนแรง

เหมือนสายฟ้าแลบ ที่เป็นไปเพื่อความทุกข์ในชีวิตประจำวันของคนเรานั้นเอง. นั่นแหละคือเรื่องปฏิเสธสมุปบาทโดยตรง ถ้ามองเห็น จะรู้สึกว่าจะเป็นเรื่องที่น่าหวาดเสียว หรือเป็นเรื่องที่น่ากลัวที่สุด; แต่ถ้ามองไม่เห็น มันก็เหมือนกับว่าไม่มีอะไร. นี่ถ้าถามว่า ปฏิเสธสมุปบาทคืออะไร อย่างเป็นภาษาธรรมดาสามัญที่สุด ก็ตอบว่าเป็นเรื่อง **พฤติ** ของจิตที่เกิดขึ้นเป็นไปเพื่อทุกข์ แล้วก็รวดเร็วรุนแรงเหมือนสายฟ้าแลบ แล้วก็มิได้อยู่ในชีวิตประจำวันของคนเรา. นี่แหละคือตัวปฏิเสธสมุปบาท.

(๒) ปัญหาที่สองถามว่า **เพราะเหตุใดเราจึงต้องมีเรื่องปฏิเสธสมุปบาท?**

เราต้องมีเรื่องปฏิเสธสมุปบาทเพื่อการศึกษาและปฏิบัติ. เดี่ยวนี้ไม่มีใครรู้เรื่องนี้ แถมยังกำลังเป็นมิจฉาทิฐิ. มิจฉาทิฐิของคนทั่วไปก็เหมือนมิจฉาทิฐิของภิกษุชาติแก้วภูบุตร. ภิกษุรูปนี้ ทั้งที่เป็นภิกษุก็มีทิฐิที่ถือและยืนยันว่า “*ตเววิทฺ วิญญานํ สนฺชาวติ สํสรนฺติ อนนฺถํ*”. ซึ่งแปลว่า “*วิญญานนี้เท่านั้นที่แล่นไป ที่ท่องเที่ยวไปไม่มีสิ่งอื่น^๑*”. ภิกษุรูปนี้ถือว่า วิญญานนั้นเป็นสัตว์เป็นบุคคล; แล้วก็แล่นไป. แล้วก็ท่องเที่ยวไปในวัฏฏสงสาร คือการเกิดแล้วเกิดอีก; ไม่มีสิ่งอื่น.

๑. บาลี มหาตคณหาสังขยสูตร ม.ม. ๑๒/๔๗๒/๔๕๐

การที่ถือว่าวิญญาณนั้นเป็นสัตว์ หรือเป็นบุคคล ตัวยืนโรงสำหรับ
เล่นไปในวิญญูสงสาร เช่นนี้ ก็เพราะไม่ทราบความจริงเรื่องปฏิจจ-
สมุปบาท จึงได้เกิดมีทิฏฐิเป็นมิจฉาทิฏฐิขึ้นมาอย่างนี้.

ภิกษุทั้งหลายพยายามที่จะให้ภิกษุรูปนี้สละทิฏฐินี้เสีย,เมื่อ
เธอไม่สละก็พากันไปทูลพระพุทเจ้า. พระพุทเจ้าตรัสให้หาตัวไป
แล้วก็ทรงสอบถามว่ามีทิฏฐิอย่างนั้นจริงไหม? ภิกษุรูปนี้ก็ทูลว่ามี
ทิฏฐิอย่างนั้นจริง; คือว่า “วิญญาณนี้แหละเล่นไปท่องเที่ยวไป ไม่ใช่
อื่น”. ทีนี้พระพุทเจ้าท่านก็ตรัสถามว่า อะไรเป็นวิญญาณของเธอ?
ภิกษุนี้ทูลตอบว่า “ยวาวี ภานเต วโท เวทยโย, ตตร ตตร กลยาณั
ปาปกานั กมฺมานั วิปากั ปฏิสัเวเทติ”. ซึ่งแปลว่า “ข้าแต่พระองค์
ผู้เจริญ! สิ่งใดที่มันพูดได้ หรือมันรู้สึกอะไรได้ แล้วมันเสวยวิบากของ
กรรมทั้งหลาย ทั้งที่เป็นกรรมดีและกรรมชั่ว นั้นแหละคือวิญญาณ^๑”.

นี่ก็ยิ่งเป็นมิจฉาทิฏฐิหนักยิ่งขึ้นไปอีก:ตัววิญญาณคือสิ่งที่
ทำให้พูดได้ ที่ทำให้รู้สึกอะไรได้ แล้วเสวยผลกรรมต่อไปข้างหน้า.

คนธรรมดาฟังไม่ถูกว่าทำไมการถืออย่างนี้จึงเป็นมิจฉาทิฏฐิ;
เพราะใครๆ ก็เชื่อว่า วิญญาณมีอยู่ แล้ววิญญาณเป็นอย่างนั้นๆ
ฉะนั้นคนธรรมดาพูดกันเสียแต่อย่างนั้น จนชิน ก็เลยไม่รู้ว่่า นี่เป็น
มิจฉาทิฏฐิ.

๑. บาลี มหาตักขลึงขยสูตร ม.ม. ๑๒/๔๗๕/๔๔๒

คำพูดเช่นนี้เป็นมิจฉาทิฏฐิเพราะยืนยันว่าวิญญานเป็นของ
เที่ยง เป็นของที่มีอยู่ในตัวมันเอง มิใช่เป็นเพียงปฏิจจสมุปปन्नธรรม
คือมิใช่เป็นเพียงผลของปฏิจจสมุปบาท.

ที่แท้วิญญานเป็นเพียงปฏิจจสมุปปन्नธรรมหมายความว่า
ไม่มีตัวตน เพียงแต่ว่า อาศัยเหตุปัจจัยปรุงแต่งเกิดขึ้น สืบต่อกันไป
ชั่วคราวยๆ เท่านั้น. อย่างนี้เรียกว่า เห็นว่าวิญญานนั้นเป็นปฏิจจสมุ-
ปन्नธรรม, ซึ่งตามนัยแห่งปฏิจจสมุปบาทแสดงให้เห็นว่า ตัวตนไม่มี.

ที่นี้ภิกษุชาติแก้วฎฐบุตรนี้ยืนยันว่ามีตัวตน; หรือยืนยันว่า
วิญญานนี้เป็นตัวตน คือมันแล่นไป มันท่องเที่ยวไป หรือว่าอยู่ที่นี้
เขาก็พูดว่า เป็นผู้พูด เป็นผู้รู้รู้สึกอารมณ์ต่างๆ แล้วเป็นผู้เสวยวิบาก
ของกรรมทั้งหลาย ที่เป็นกุศลเป็นอกุศล คือว่ามีตัวตน มีตัวเรา ที่เป็น
อย่างนั้น, แล้วเรียกว่าวิญญาน.

นี่เพราะเหตุว่าคนทั้งหลายมีทิฏฐิอย่างนี้กันอยู่ทั่วไปโดยไม่รู้อัน
ว่าเป็นมิจฉาทิฏฐิ เราจึงต้องมีเรื่องปฏิจจสมุปบาท ที่บอกให้รู้ความ
จริงว่า มันไม่มีตัวตน : วิญญานนั้น มิใช่ตัวตน. ถ้าว่าวิญญานมีมันก็เป็น
เพียงปฏิจจสมุปปन्नธรรม คือธรรมชาติที่อาศัยกันเกิดขึ้นทยอย
กันยิบๆ ไป เท่านั้นเอง; ไม่เป็นตัวเป็นตนอะไรที่ไหน. เพราะเหตุนี้จึง
ต้องรู้เรื่องปฏิจจสมุปบาท.

(๓) ที่นี้ถามว่า **รู้ปฏิจจสมุปบาทเพื่ออะไร?**

ก็เพื่อพ้นจากมิจฉาทิฏฐิที่ว่าคนมีอยู่:แล้วคนไปเกิด;แล้วคน
เป็นไปตามกรรมเหล่านี้; แล้วก็เพื่อจะดับทุกข์สิ้นเชิง คือมีสัมมาทิฏฐิ
ขึ้นมา ถ้ายังหลงเรื่องวิญญาณเป็นตัวตน ก็ยังเป็นมิจฉาทิฏฐิ มันก็มิ
ความทุกข์และดับทุกข์ไม่ได้; ฉะนั้นจะต้องรู้เรื่องวิญญาณที่แท้จริง ว่า
เป็นอะไร; คือเป็นปฏิจจสมุปป็นนธรรม เกิดขึ้นโดยนัยแห่งปฏิจจสมุ-
บาท อย่างนี้มันจึงจะดับทุกข์ได้, และจะดับทุกข์ได้สิ้นเชิง โดยที่มี
สัมมาทิฏฐิ เข้าใจอย่างถูกต้อง. ข้อนี้มีหลักบาลีสั้นๆ ว่า *ปฏิจจสมุ-
ปฺพนํ วิญญาณํ... วิญญาณเป็นปฏิจจสมุปป็นนธรรม; คือสิ่งที่อาศัยกัน
และกันเกิดขึ้น; อยุณฺตร ปจฺจยา นตฺถิ วิญญาณสฺส สมภโว... ถ้า
ปราศจากซึ่งปัจจัยเหล่านั้นแล้ว การเกิดขึ้นแห่งวิญญาณมีไม่ได้^๑.*

ข้อนี้แสดงว่าถ้าวิญญาณมีตัวตนจริง,มันก็ควรจะได้โดยตัวมันเอง
โดยไม่ต้องอาศัยปัจจัยอะไร; เดี๋ยวนี้ตัวมันเองมิได้มี; มีแต่ปัจจัยที่
ปรุงแต่งกันขึ้น แต่มันประณีตลึกถึงกับทำให้รู้สึกคิดนึกได้ ให้
นามรูปนี้ ทำอะไรได้ พุดจาได้ อะไรได้ต่างๆ ก็เลยเข้าใจผิดไปใน
ตัวมันเอง ว่ามีอะไรอันหนึ่งเป็นตัวเป็นตนอยู่ในนามรูปนี้ ซึ่งในที่นี้
เรียกกันว่าวิญญาณ. เรื่องปฏิจจสมุปบาทนี้ ก็มีเพื่อประโยชน์อันนี้เอง
ให้ละมิจฉาทิฏฐิเสีย แล้วจะได้ดับความทุกข์สิ้นเชิงได้

๑. บาลี มหาตักขณนิกายสังยุตตร ม.ม. ๑๒/๔๗๒/๔๔๓

(๔) ที่นี้ปัญหาต่อไปก็มีว่าจะมีการดับทุกข์ได้โดยวิธีใด?

ทำอย่างไร?

คำตอบก็เหมือนกับที่แล้วว่ามาในหลักทั่วไปว่าจะได้โดยการปฏิบัติที่ถูกต้อง คือการมีชีวิตอยู่อย่างถูกต้อง หรือการเป็นอยู่ที่ชอบ. ความเป็นอยู่ที่ชอบนั้นก็คือ การเป็นอยู่ที่สามารถทำลายอวิชชาเสียได้ ด้วยวิชา คือการเป็นอยู่ที่ทำลายความโง่เสียได้ ด้วยความรู้. หรือถ้าจะสรุปความอีกทีหนึ่ง ก็เป็นการสรุปว่า คือการมีสติอยู่ตลอดเวลา; และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง มีสติเมื่อมีอารมณ์มากกระทบ. นี้ขอให้เข้าใจคำว่า “เป็นอยู่โดยชอบ” นั้น เป็นอยู่อย่างนี้ คือเป็นอยู่โดยมีสติสมบูรณ์อยู่ทุกเวลา และโดยเฉพาะเมื่อมีอารมณ์มากกระทบ. เมื่อเป็นอยู่อย่างนี้ ความโง่เกิดไม่ได้ อวิชชาเกิดไม่ได้ สามารถจัดอวิชชาออกไปเสียได้ มันเหลืออยู่แต่วิชาหรือความรู้. นี้แหละคือความเป็นอยู่ชอบ เป็นอยู่ชนิดที่ความทุกข์เกิดไม่ได้. โดยหลักใหญ่ๆ เรื่องปฏิบัติสมุปปาทมันมีอยู่อย่างนี้.

๑.เมื่อถามว่าปฏิบัติสมุปปาทคืออะไรก็คือการแสดงให้รู้เรื่องความทุกข์ที่เกิดขึ้นในรูปสายฟ้าแลบ ในจิตใจของเราเป็นประจำวัน

๒.เพราะเหตุใดเราจึงต้องรู้เรื่องนี้?ก็เพราะว่าคนมันกำลังโง่ ไม่รู้เรื่องนี้.